

«Κοινωνική Πληροφορική και Εκπαίδευση: δυνατότητες παιδαγωγικής αξιοποίησης και επιφυλάξεις»

Μιτιντζή Ευανθία

Εκπαιδευτικός, 4^ο Γυμνάσιο Αμπελοκήπων Θεσ/νίκης
emitintzi@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Κοινωνική Πληροφορική, τα εργαλεία Web. 2, έχουν εισβάλει δυναμικά στην καθημερινότητά μας τις τελευταίες δεκαετίες, αλλάζοντας ριζικά τους τρόπους επικοινωνίας και συνεργασίας. Ένας από τους τομείς που σταδιακά υιοθετούν τα εργαλεία αυτά όλο και περισσότερο είναι η Εκπαίδευση. Όπως κάθε καινοτομία, έτσι και η Κοινωνική Πληροφορική γεννά προσδοκίες για δυνατότητες αναμόρφωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Οι προσδοκίες αφορούν την αξιοποίηση των εργαλείων Web 2.0 τόσο στο επίπεδο της μάθησης και της οικοδόμησης της γνώσης, όσο και στο επίπεδο της διάδρασης, της επικοινωνίας και της ανάπτυξης συνεργατικού κλίματος. Για την υλοποίηση των προσδοκιών αυτών είναι απαραίτητες κάποιες προϋποθέσεις, η κυριότερη από τις οποίες είναι η κατάλληλη προετοιμασία των εκπαιδευτικών, ώστε να είναι γνωστικά και παιδαγωγικά έτοιμοι να αξιοποιήσουν τα εργαλεία αυτά στην εκπαιδευτική πράξη. Τέλος, εκτός από την αισιοδοξία, διατυπώνονται και επιφυλάξεις για ενδεχόμενους κινδύνους που κρύβονται στην αξιοποίηση των νέων αυτών εργαλείων για την εκπαιδευτική διαδικασία. Ενδεικτικά αναφέρεται το εκπαιδευτικό ιστολόγιο, ως εργαλείο της Κοινωνικής Πληροφορικής που έχει αξιοποιηθεί στην εκπαιδευτική διαδικασία και για το οποίο οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί-διαχειριστές έχουν καταθέσει τις παρατηρήσεις τους και τις αξιολογικές τους κρίσεις. Ο σχετικός προβληματισμός, καθώς και το «ισοζύγιο» ελπίδων και επιφυλάξεων, εξετάζεται στην παρούσα εργασία με τη σκέψη πως κανένα εργαλείο δεν είναι εξ ορισμού καλό ή κακό, αλλά ο τρόπος χρήσης του καθορίζει την τελική του αποτίμηση.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Κοινωνική Πληροφορική, Web. 2, Τ.Π.Ε., Εκπαίδευση, Ιστολόγιο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι τις αρχές τις δεκαετίας του 2000 σημειώνεται μεγάλη αλλαγή στο διαδίκτυο στο επίπεδο αυτών που διαμορφώνουν το περιεχόμενό του. Ενώ το περιεχόμενο του παγκόσμιου ιστού στις αρχές του '90 διαμορφώνεται από επαγγελματίες και ειδικούς, στη δεκαετία του 2000 το περιεχόμενο διαμορφώνεται σε μεγάλο ποσοστό του από ερασιτέχνες, από τους απλούς χρήστες (Vrasidas & Veletsianos, 2010: 11). Οι απλοί χρήστες αρχίζουν σταδιακά και με την εμφάνιση στο διαδίκτυο των

κατάλληλων εργαλείων να επικοινωνούν και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι για να περιγραφεί αυτή η νέα κατάσταση κατά την οποία ο χρήστης παράγει και προσλαμβάνει μηνύματα και αλληλεπιδρά με τους άλλους χρήστες χωρίς να είναι σαφή τα όρια μεταξύ δέκτη και πομπού, ο Bruns προτείνει τον όρο «produsage» (production και usage) (Κούρτη, 2011: 115), ενώ για το χρήστη που παράλληλα είναι και παραγωγός προτείνεται ο όρος «produser» συνδυασμός των λέξεων producer (παραγωγός) και user (χρήστης). Σύμφωνα με τον Bruns ο όρος «καταναλωτής» ή «τελικός χρήστης» έχουν προ πολλού εξαφανιστεί -στη συζήτηση που αφορά τη δημοσίευση υλικού στο διαδίκτυο και την πρόσβαση σε αυτό- ενώ η διάκριση μεταξύ παραγωγού και χρήστη/καταναλωτή δεν υφίσταται πλέον (Bruns, 2008: 2). Ένας ακόμη όρος που έχει κάνει την εμφάνισή του από το 2003 περίπου είναι ο όρος “Κοινωνική Πληροφορική” (Social Computing). Αφορά στη χρήση και αξιοποίηση των εργαλείων Web 2.0, μια σειρά από ψηφιακές εφαρμογές - ιστολόγια, σελίδες κοινωνικής δικτύωσης, podcasts, wikis, μηχανές αναζήτησης, σελίδες δημοπρασιών, διαδικτυακά παιχνίδια, τηλεφωνία μέσω διαδικτύου, δίκτυα Peer to Peer- που καθιστούν δυνατή τη διάδραση, τη συνεργασία και τον διαμοιρασμό υλικού μεταξύ των χρηστών (Redecker et al., 2009: 19). Ακόμη και εργαλεία γνωστά στο διαδίκτυο από το παρελθόν, όπως το βίντεο, αποκτά νέα διάσταση, καθώς δίνεται η δυνατότητα στον απλό χρήστη να το αναρτά και να το διαμοιράζεται, μέσω εργαλείων όπως το YouTube (Light & Polin, 2010: 7). Το Web 2.0, η καινούρια σχετικά έκδοση του Παγκόσμιου Ιστού, είναι ουσιαστικά ένα ανοιχτό διαδικτυακό περιβάλλον που δίνει τη δυνατότητα σε όλους τους/τις χρήστες/τριες, ειδικευμένους/ες ή μη να δημοσιεύουν περιεχόμενο, να σχολιάζουν και να αξιολογούν το περιεχόμενο που έχουν δημοσιεύσει άλλοι/ες χρήστες/τριες, να επικοινωνούν και να συνεργάζονται με μεγάλη ευκολία (Βαγγελάτος, Φώσκολος, & Κομνηνός, 2010: 791). Η λέξη αλληλεπίδραση ή διάδραση, επιπλέον, αποτελεί λέξη κλειδί σε όλες τις προσπάθειες προσέγγισης της Κοινωνικής Πληροφορικής. Το βέβαιο είναι πως έχει δημιουργηθεί ένα «υβρίδιο» ερασιτεχνών που δουλεύουν με επαγγελματικά στάνταρ, που είναι γνώστες, μορφωμένοι/ες, αφοσιωμένοι/ες και διασυνδεδεμένοι/ες μέσω των νέων τεχνολογιών (Bruns, 2008: 5).

Στο πλαίσιο της Κοινωνικής Πληροφορικής εντάσσονται και οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης που γνωρίζουν μεγάλη απήχηση και εξάπλωση τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται για υπηρεσίες του διαδικτύου που δίνουν τη δυνατότητα στον/στη χρήστη/τρια να δημιουργήσει ένα προφίλ, να επιλέξει αν το προφίλ του/της θα είναι δημόσιο ή ημι-δημόσιο, να μοιράζεται πληροφορίες με άλλους/ες χρήστες/τριες και να δημοσιοποιεί τις λίστες των χρηστών/τριών με τους/τις οποίους/ες επικοινωνεί. Τα ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα διακρίνονται σε γενικού τύπου, όπως το Facebook, το Twitter, το Instagram κ.α. και σε πιο εξειδικευμένα, των οποίων οι χρήστες/τριες έχουν κάποια κοινή ιδιότητα, επαγγελματική ή άλλη, όπως για παράδειγμα το Edmodo (Βαγγελάτος et al., 2010: 791-793).

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η Κοινωνική Πληροφορική με την ταχύτατη εξάπλωσή της ήταν φυσικό επόμενο να γοητεύσει και τον κόσμο της εκπαίδευσης και να γεννήσει προσδοκίες για την παιδαγωγική αξιοποίηση των εν λόγω εργαλείων. Τα θεωρητικά ερείσματα της ενσωμάτωσής της στην εκπαιδευτική διαδικασία εδράζονται στη θεωρία της εμπλαισιωμένης μάθησης, καθώς και στις κοινωνιογνωστικές και κονστρουκτιβιστικές θεωρίες μάθησης. Γίνεται μάλιστα λόγος για αναθεώρηση των θεωριών αυτών που θα λαμβάνει υπόψη την ηλεκτρονική επικοινωνία και τις επιπτώσεις της στην οικοδόμηση της γνώσης. Τα εργαλεία της Κοινωνικής πληροφορικής διευκολύνουν και ενισχύουν τη συμμετοχή σε προσπάθειες οικοδόμησης της γνώσης «από κοινού» με έμφαση στο κοινωνικό πλαίσιο, όπου αυτό συμβαίνει. Τα κοινωνικά δίκτυα που δημιουργούνται μέσω των εργαλείων αυτών συμβάλλουν στη συγκρότηση μαθητοκεντρικών περιβαλλόντων μάθησης μέσα στα οποία ενισχύονται και οι ατομικές προσπάθειες (Tzotzu, 2018: 34-35).

Η αξιολόγηση της συμβολής της Κοινωνικής Πληροφορικής στην εκπαίδευση συναντά σημαντικές δυσκολίες που προκύπτουν από τη δυναμική και διαρκώς εξελισσόμενη φύση της. Παρόλα αυτά, λαμβάνοντας υπόψη τα σταθερά χαρακτηριστικά της, μπορεί κανείς να επισημάνει τα επίπεδα στα οποία μπορεί η Κοινωνική Πληροφορική να διαμορφώσει νέα δεδομένα. Στο επίπεδο της μάθησης, μπορεί να εξυπηρετήσει ποικιλία μαθητών/τριών και την εξατομικευμένη μάθηση που ο/η καθένας/καθεμία χρειάζεται, καθώς ενισχύει τον προσωπικό τρόπο του/της καθενός/καθεμίας να αποκτά την πληροφορία, να τη διαχειρίζεται και να τη μετασχηματίζει, προσφέρει σε μαθητές/τριες και εκπαιδευτικούς πλήθος εργαλείων που προσαρμόζονται στις ανάγκες τους και τους/τις εμπλέκει σε δίκτυα συνεργασίας που υπηρετούν τη συλλογική παραγωγή περιεχομένου και τη βοήθεια από ομάδα συνομηλίκων ή συνεργατών. Στο επίπεδο της αποτελεσματικότητας, οι ευκαιρίες μάθησης που προσαρμόζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του/της μαθητή/τριας αυξάνουν και τις πιθανότητες επιτυχίας και επίτευξης των προσωπικών του/της στόχων. Στο επίπεδο της κοινωνικής δικτύωσης, οι δυνατότητες επικοινωνίας ενισχύουν την ανταλλαγή γνώσης και υλικού και συντελούν στην οικοδόμηση κοινοτήτων μάθησης, ενώ παράλληλα ευνοούν τη συνεργασία και τη μάθηση μέσω αυτής. Στο επίπεδο της κοινωνικοποίησης, η επικοινωνία με ανθρώπους από άλλες ηλικιακές ομάδες, με διαφορετικό υπόβαθρο και πολιτιστικές καταβολές, η επικοινωνία επίσης με ειδικούς, ερευνητές και επαγγελματίες ανοίγει δρόμους για απόκτηση γνώσης με καινούριους τρόπους μέσα σε ευρύτερα κοινωνικά σύνολα και με αποδοχή της ποικιλομορφίας. Στο επίπεδο της επικοινωνίας με την κοινωνία, η μαθησιακή διαδικασία μέσα σε ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα γίνεται προσβάσιμη και διαφανής για όλα τα μέλη της κοινωνίας με την εμπλοκή και άλλων ομάδων αναφοράς πέρα από τους/τις μαθητές/τριες και τους/τις εκπαιδευτικούς. Στο επίπεδο της συνεργασίας και υποστήριξης από τους/τις συμμαθητές/τριες, οι μαθητές/τριες έχουν τη δυνατότητα να «πατήσουν» στη γνώση των ομολόγων τους και να εξελίξουν τη δική τους γνώση μέσα σε περιβάλλον συνεργατικό και υποστηρικτικό. Η

μάθηση γίνεται μια διαδικασία που υποστηρίζεται από τη συμμετοχή, τον προβληματισμό και την παροχή κινήτρων (Redecker et al., 2009: 42- 46). Σημαντική μπορεί να είναι η συμβολή της Κοινωνικής Πληροφορικής στην προσπάθεια "συμπερίληψης" στο εκπαιδευτικό σύστημα μαθητών/τριών διαφορετικού φύλου με διαφορετικό κοινωνικοπολιτισμικό υπόβαθρο, διαφορετικές μαθησιακές ανάγκες, διαφορετική εθνικότητα ή θρήσκευμα. Στην προσπάθεια αυτή αποτελεί μέρος των πρακτικών «μη αποκλεισμού» που χρησιμοποιούνται, καθώς εμπλέκει τους/τις μαθητές/τριες σε συνεργατικές δράσεις και εξελίσσει τις τεχνολογικές τους δεξιότητες, ώστε να βελτιωθεί η επικοινωνία τους, αλλά και οι δυνατότητες αναζήτησης πληροφοριών και οργάνωσης της γνώσης τους (Pérez, 2014: 358). Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως η Κοινωνική Πληροφορική προσφέρει τη δυνατότητα αναδιαμόρφωσης και νέας οριοθέτησης των παραμέτρων της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Επαναπροσδιορίζεται το ποιος επικοινωνεί με ποιον, το πώς επικοινωνεί, το γιατί επικοινωνεί, το πότε και πού επικοινωνεί. Τα όρια μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου, του εξωσχολικού και ενδοσχολικού, της νεανικής και της ενήλικης κουλτούρας καταρρίπτονται προσφέροντας νέες δυνατότητες επικοινωνίας και νέες εκπαιδευτικές προκλήσεις (Light & Polin, 2010: 4).

Σκόπιμη είναι στο σημείο αυτό και μία προσθήκη που αφορά την εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η απόσταση που χωρίζει τον/τη διδάσκοντα/ουσα από τον/τη διδασκόμενο/η και τους/τις συμμαθητές/τριες μεταξύ τους. Αρχικά η απόσταση γεφυρώθηκε με τη χρήση παραδοσιακών μέσων, όπως το ταχυδρομείο, η αποστολή ηχογραφημένου ή βιντεοσκοπημένου υλικού, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση. Στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε το διαδίκτυο, οι οπτικές ίνες, οι δορυφόροι. Η Κοινωνική Πληροφορική έχει επιφέρει αλλαγές και στον τομέα αυτό, καθώς ο προσανατολισμός μετατοπίστηκε από τα ατομικά μαθησιακά περιβάλλοντα στις κοινότητες μάθησης και δόθηκε έμφαση στην αλληλεπίδραση μεταξύ των εκπαιδευόμενων, στην επικοινωνία και τη συνεργασία τους για την επίτευξη των μαθησιακών στόχων (Κόμης, 2004: 210-213). Χαρακτηριστικό παράδειγμα των δυνατοτήτων που προσφέρει η Κοινωνική Πληροφορική στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση αποτελούν οι κύκλοι μαθημάτων που προσφέρουν διάφορα πανεπιστημιακά ιδρύματα μέσω ανοιχτών περιβαλλόντων μάθησης (Massive Open Online Course) δίνοντας έτσι την ευκαιρία σε εκπαιδευόμενους από κάθε γωνιά του πλανήτη να έχουν πρόσβαση στις εκπαιδευτικές τους υπηρεσίες. Μια τελευταία επισήμανση, ωστόσο, κρίνεται απαραίτητη. Η χρήση της Κοινωνικής Πληροφορικής παρέχει δυνατότητες να ξεπεραστούν τα φυσικά ή κοινωνικά εμπόδια στη μάθηση και να μειωθεί το «ψηφιακό χάσμα», καθώς προσφέρει ευέλικτα, προσβάσιμα και πολυδιάστατα περιβάλλοντα μάθησης. Ενέχεται, ωστόσο, και ο κίνδυνος της διεύρυνσης των υπαρχόντων ορίων και φραγμών στη χρήση των ΤΠΕ, εάν δεν υπάρξει πρόβλεψη και δε ληφθούν τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα από τους φορείς εκπαιδευτικής πολιτικής (Redecker et al., 2009: 107). Πρόκειται για τον κίνδυνο δημιουργίας ψηφιακού χάσματος ανάμεσα σε αυτούς/ές που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο και σε όσους/ες δεν έχουν. Κάτι τέτοιο θα είχε καταλυτικές συνέπειες και γι' αυτό οι

κυβερνήσεις προσπαθούν να το αποτρέψουν επενδύοντας κονδύλια για τη γεφύρωση του χάσματος (Κουτσογιάννης, 2011: 75).

ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

Και στην περίπτωση της Κοινωνικής Πληροφορικής προκύπτει η ίδια διαπίστωση που προκύπτει γενικότερα για την αξιοποίηση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση: οι μεγάλες προσδοκίες που γεννούν οι τεχνολογικές εξελίξεις και οι προσφερόμενες δυνατότητες δε συνοδεύονται από ανάλογα διευρυμένη χρήση και αξιοποίησή τους στην εκπαίδευση (Light & Polin, 2010: 5). Στην προσπάθεια να αιτιολογηθεί αυτή η ανακολουθία συνειδητοποιεί κανείς ότι για να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά η Κοινωνική Πληροφορική στην εκπαίδευση είναι απαραίτητες ορισμένες προϋποθέσεις. Αυτές μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα. Βασική προϋπόθεση αποτελεί σαφώς η συνεπής και σταθερή τεχνική υποδομή και η οργανωτική και οικονομική υποστήριξη, ώστε να υπάρχει το ευνοϊκό εκείνο πλαίσιο μέσα στο οποίο θα γίνει η αξιοποίηση της Κοινωνικής Πληροφορικής. Παράλληλα, η ύπαρξη καλά οργανωμένων διαδικτυακών περιβαλλόντων είναι απαραίτητη ως βάση της διάδρασης που είναι το θεμελιώδες στοιχείο. Και όπως είναι εύλογο, για να λειτουργήσει το σύστημα αυτό απαιτείται ικανοποιητικός αριθμός χρηστών/τριών και ποσότητα περιεχομένου, καθώς και τακτική αναβάθμιση του περιβάλλοντος. Πέρα όμως από τα πρακτικά και οργανωτικά θέματα, η υιοθέτηση της Κοινωνικής Πληροφορικής σε εκπαιδευτικό περιβάλλον προϋποθέτει κυρίως την υιοθέτηση νέων ρόλων από τους/τις εκπαιδευτικούς. Εκπαιδευτικούς που είναι γνωστικά και παιδαγωγικά έτοιμοι/ες, ώστε να κάνουν στοχευμένη χρήση των εργαλείων Web 2.0 και να προσαρμόζουν την ενσωμάτωση των νέων εργαλείων με σεβασμό στις ανάγκες των μαθητών/τριών τους (Redecker et al., 2009: 38). Η ενσωμάτωση της Κοινωνικής Πληροφορικής στην εκπαιδευτική διαδικασία απαιτεί αλλαγή στους παραδοσιακούς ρόλους του/της εκπαιδευτικού και των μαθητών/τριών. Ο/Η εκπαιδευτικός γίνεται σχεδιαστής/τρια δραστηριοτήτων, συντονιστής/τρια, διαμεσολαβητής/τρια, σύμβουλος. Οι μαθητές/τριες παράλληλα «ενδύονται» το ρόλο των συνεργατών του εκπαιδευτικού, υποστηρίζουν ο ένας τον άλλο στις προσπάθειες τους για μάθηση, δημιουργούν από κοινού το περιεχόμενο και το πλαίσιο της μαθησιακής διαδικασίας, αναπτύσσουν τους δικούς τους κανόνες και τις δικές τους στρατηγικές συνεργασίας και παραγωγής περιεχομένου (ό.π.: 45).

Εύλογο είναι ότι η απουσία των προαναφερθεισών προϋποθέσεων λειτουργεί ως εμπόδιο στην αποτελεσματική αξιοποίηση της Κοινωνικής Πληροφορικής. Ένας επιπλέον φραγμός μπορεί να θεωρηθεί η ελλιπής ανάπτυξη των ανάλογων ψηφιακών δεξιοτήτων από τους/τις εκπαιδευτικούς. Οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται συχνές ευκαιρίες επιμόρφωσης και ενημέρωσης για τα εργαλεία Web 2.0, ώστε να εξελίσσουν τις ψηφιακές τους ικανότητες και να προωθούν περισσότερο τη συνεργατική αλλά και την εξατομικευμένη μάθηση. (ό.π.:38-39). Στον αντίποδα της ανάγκης αυτής βρίσκεται ο αποκλεισμός εκπαιδευτικών πολλών ειδικοτήτων από την επιμόρφωση Β'

επιπέδου στις ΤΠΕ μέχρι πρόσφατα -από το 2017 η δυνατότητα αυτή παρέχεται σε όλες τις ειδικότητες εκπαιδευτικών (Τζοτζου, 2018: 42). Το γνωστικό κενό των εκπαιδευτικών στα εργαλεία Web 2.0, καθώς και το κενό στην κατανόηση και επίγνωση των τρόπων παιδαγωγικής αξιοποίησης των εργαλείων αυτών οδηγεί και σε μειωμένη αποτελεσματικότητα στην αξιοποίησή τους στην τάξη. Επισημαίνεται ότι η έλλειψη καθοδήγησης των εκπαιδευτικών στη χρήση της τεχνολογίας Web 2.0 αποτελεί εμπόδιο στην πρόοδο στο συγκεκριμένο τομέα, παρά το γεγονός ότι είναι εγνωσμένης αξίας ο ευεργετικός της ρόλος στην υποστήριξη της διαδικασίας μάθησης. Αξίζει να σημειωθεί, βέβαια, ότι διαπιστώνεται διαφοροποίηση στο ζήτημα αυτό ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς διαφορετικών ηλικιακών ομάδων, καθώς οι νεότεροι/ες εκπαιδευτικοί έχουν μεγαλώσει χρησιμοποιώντας τον υπολογιστή στο σπίτι ή στο σχολείο, σε αντίθεση με ηλικιακά μεγαλύτερους/ες εκπαιδευτικούς που προσπαθούν να αντιμετωπίσουν και να χειριστούν τη νέα τεχνολογία (Morris, 2010: 4011-4013).

ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΦΥΛΑΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η αισιοδοξία που γεννά κάθε καινοτομία και οι προσδοκίες για αναμόρφωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας συνοδεύονται πάντα και από επιφυλάξεις για την αποτελεσματικότητά της, αλλά και τα ενδεχόμενα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν.

Αρχικά σε επίπεδο πρακτικό από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς που διαχειρίζονται τα εργαλεία της Κοινωνικής Πληροφορικής διαπιστώνεται μεγάλη δαπάνη χρόνου τόσο από τους εκπαιδευτικούς, για την προετοιμασία εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων με επίκεντρο αυτά τα εργαλεία, όσο και από τους μαθητές για τη συμμετοχή στις συγκεκριμένες δραστηριότητες. Τα οφέλη, ωστόσο, που προκύπτουν ξεπερνούν το μειονέκτημα της πίεσης του χρόνου και επισκιάζουν την επιφύλαξη αυτή (Τζοτζου, 2018:41).

Ξεπερνώντας το πρακτικό κομμάτι της ενσωμάτωσης της Κοινωνικής Πληροφορικής στην Εκπαίδευση, εγείρονται ζητήματα που αφορούν την ιδιωτικότητα, την ανωνυμία, την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων, την ανοχή της διαφορετικής άποψης (Light & Polin, 2010: 27). Ένα από τα σημαντικότερα θέματα που ανακύπτουν είναι ο φόβος -συχνά επιβεβαιωμένος- πως η ελευθερία που προσφέρει η Κοινωνική Πληροφορική μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε ασυδοσία και να γίνει ένα μέσο για εκμετάλλευση του άλλου, για παρενόχληση, για παραπλάνηση, για εξαπάτηση. Ποια είναι τα όρια; Είναι σαφώς καθορισμένα; Και πώς ελέγχεται αν κάποιος παραβιάζει τα όρια αυτά; Είναι ερωτήματα που τίθενται επιτακτικά και επιζητούν απάντηση. Το ζήτημα είναι αρκετά περίπλοκο, γιατί ο διαδικτυακός χώρος δεν έχει εθνικά σύνορα, είναι άυλος και οικουμενικός, με αποτέλεσμα η νομοθεσία ενός κράτους να μην μπορεί να ορίσει με σαφήνεια τα όρια και το κράτος να ασκήσει αποτελεσματικό έλεγχο. Η ταχύτητα, εξάλλου, εξέλιξης της τεχνολογίας δεν επιτρέπει στη νομοθεσία την έγκαιρη επικαιροποίηση και τον συγχρονισμό με τα δεδομένα, ώστε να μπορεί να ρυθμίσει τις νέες καταστάσεις που προκύπτουν (Δεληγιάννη, 2012:73-74). Παρόλα αυτά, υπάρχουν θέματα

ιδιαίτερα ευαίσθητα, όπως το ζήτημα της παιδικής πορνογραφίας, όπου η κρατική παρέμβαση κρίνεται απαραίτητη για να προστατευτούν οι πολίτες (Ανδριωτάκης, 2007:27). Οι παρεμβάσεις ειδικών τμημάτων της αστυνομίας είναι συχνές σε περιπτώσεις που διαπράττονται σοβαρά ποινικά αδικήματα. Σχετικό με το θέμα της νομιμότητας είναι και το ζήτημα των πνευματικών δικαιωμάτων. Ένα θέμα που έχει συζητηθεί αρκετά, δεδομένου ότι το διαδίκτυο προσφέρει την ευκολία και το χαμηλό κόστος της δημοσίευσης αλλά και αναδημοσίευσης υλικού. Τα εργαλεία Web. 2 δίνουν ενδεχομένως την αίσθηση της απόλυτης ελευθερίας έκφρασης, οι νομικοί όμως επιστούν την προσοχή, καθώς σε ό,τι αφορά την πνευματική ιδιοκτησία και τη φήμη κάποιου ο ρυθμιστικός παράγοντας εξακολουθεί να είναι το επιχειρηματικό ή προσωπικό οικονομικό συμφέρον και η παραβίασή τους επιφέρει δικαστικές διαμάχες (Fitzerald & O' Brien, 2007:234).

Μια μεγάλη ανησυχία που αφορμάται από τη διάδοση αρχικά των ιστολογίων (blogs), αλλά κυρίως από την ευρύτερη έννοια της κοινωνικής δικτύωσης, είναι αυτή που αφορά στη διαφύλαξη του ιδιωτικού χώρου των ατόμων. Βρισκόμαστε ήδη σε μια εποχή που όλα είναι φανερά. Η ταυτότητα κάποιου, οι δραστηριότητές του, τα ενδιαφέροντά του, οι φίλοι του, τα ταξίδια του είναι εύκολα ανιχνεύσιμα και προσβάσιμα, αν όχι για όλους, πάντως για ένα μεγάλο αριθμό χρηστών/τριών. Γίνεται λόγος για «διαφανή πραγματικότητα». Οι ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει για κάποιον/α η αίσθηση της διαρκούς παρακολούθησης ίσως δεν είναι ακόμη ορατές, πιθανότατα όμως θα χρειαστεί να μελετηθούν στο μέλλον, καθώς το άτομο που εκφράζεται έχοντας πάντα στο μυαλό του ότι παρακολουθείται προσαρμόζει τη συμπεριφορά του και την έκφρασή του, «υποδύεται» έναν ρόλο και αυτό ενδεχομένως έχει επιπτώσεις στην ψυχολογία και την προσωπικότητά του (Ανδριωτάκης, 2007:87-88). Φυσικά, μπορεί να υποστηρίξει κάποιος ότι είναι επιλογή του ατόμου να εμπλακεί στις σελίδες κοινωνικής δικτύωσης. Ούτε κι αυτό όμως ανταποκρίνεται πλήρως στην πραγματικότητα. Όταν ένας μεγάλος αριθμός προσώπων από το κοινωνικό περιβάλλον κάποιου/ας είναι κοινωνικά δικτυωμένος, ασκείται μεγάλη πίεση στο άτομο να ακολουθήσει την ίδια τακτική, γιατί αλλιώς αισθάνεται αποκλεισμένο από τον περίγυρό του. Είναι ενδεικτικό ότι τον Σεπτέμβριο του 2005 το 85% των φοιτητών/τριών στις Η.Π.Α. είχαν προφίλ στο Facebook και πάρα πολλές από τις δραστηριότητές τους οργανώνονταν μέσω αυτής της σελίδας κοινωνικής δικτύωσης. Ήταν συνεπώς δύσκολο για κάποιον/α φοιτητή/τρια να μείνει αμέτοχος/η (Rettberg, 2008:73-75). Η αίσθηση ότι ανήκει κανείς σε μια κοινότητα ανθρώπων, σε μια ομάδα που όχι μόνο τον/τη βλέπει, αλλά και ενδιαφέρεται γι'αυτόν/ην και τις δραστηριότητές του/της είναι το αντάλλαγμα για την «εκχώρηση» μεγάλου μέρους του ιδιωτικού του χώρου (ό.π.:83). Ο/Η χρήστης/τρια των διαδικτυακών κοινωνικών δικτύων, επομένως, οικειοθελώς -τουλάχιστον φαινομενικά- συμμετέχει σ'αυτήν τη διαφανή πραγματικότητα έχοντας συνείδηση ότι αυτό συνεπάγεται την «απώλεια» της ιδιωτικότητάς του/της. Χρειάζεται την «παρακολούθηση» των άλλων ως αυτοεπιβεβαίωση. Προσαρμόζει, κατά συνέπεια, και τις αναρτήσεις του/της

στις προτιμήσεις των αναγνωστών/τριών του/της, αλλοιώνοντας κατά κάποιον τρόπο την ψηφιακή του/της προσωπικότητα (Ανδριωτάκης, 2007:91).

Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι είναι βάσιμοι οι φόβοι για κακή χρήση των εργαλείων Web. 2 που θα επιτρέψουν διείσδυση του σχολικού εκφοβισμού, ακατάλληλης γλώσσας επικοινωνίας και επακόλουθα τον περιορισμό της έκφρασης κάποιων μαθητών/τριών. Πολλοί εκπαιδευτικοί προσπαθούν να ξεπεράσουν αυτόν τον σκόπελο απαγορεύοντας την ιδιωτική επικοινωνία των μαθητών/τριών μεταξύ τους μέσω των εκπαιδευτικών διαδικτυακών εργαλείων που έχουν επιλεγεί. Εναλλακτικά διασφαλίζουν τη δική τους εποπτεία όλων των επικοινωνιών, ώστε να έχουν τη δυνατότητα επίβλεψης και παρέμβασης, όταν αυτό κριθεί αναγκαίο. Άλλοι εκπαιδευτικοί, ωστόσο, διαπιστώνουν ότι η ύπαρξη αυστηρού πλαισίου επικοινωνίας στη σχολική τάξη και η εφαρμογή κανόνων σεβασμού του συνομιλητή στο σχολικό περιβάλλον “μεταφέρεται” και στη διαδικτυακή επικοινωνία των μελών της σχολικής κοινότητας και καθιστούν περιπτώσεις απαγορεύσεις. Σε κάθε περίπτωση αξίζει να σημειωθεί ότι το ίδιο το εργαλείο δεν είναι ποτέ υπεύθυνο για τις όποιες παρεκτροπές, αφού η χρήση του είναι αυτή που θα καθορίσει την αποτελεσματικότητά του και την καταλληλότητά του (Light & Polin, 2010: 27-29).

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΛΟΓΙΟΥ

Ενδεικτικό παράδειγμα εργαλείου Web 2.0 που αξιοποιείται τα τελευταία χρόνια στην εκπαίδευση είναι το εκπαιδευτικό ιστολόγιο. Το ιστολόγιο θεωρείται πρόδρομος της κοινωνικής δικτύωσης και ένα από τα εργαλεία Web 2.0 που γνώρισαν τη μεγαλύτερη αποδοχή από τον εκπαιδευτικό κόσμο. Το γεγονός αυτό το καθιστά άξιο διερεύνησης. Σε έρευνα που διενεργήθηκε το 2016 εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που διαχειρίζονται ή διαχειρίστηκαν στο παρελθόν ιστολόγιο στην εκπαιδευτική διαδικασία απαντούν σε ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο αξιοποίησης του ιστολογίου, καταγράφουν τις παρατηρήσεις τους από την αξιοποίησή του και αποτιμούν τη συμβολή του. Επιμέρους στόχοι της έρευνας ήταν να διερευνηθεί με ποιους τρόπους αξιοποιούν οι εκπαιδευτικοί το ιστολόγιο στην εκπαιδευτική διαδικασία, αν θεωρούν ότι η χρήση του εμπλουτίζει και διευκολύνει τη διδασκαλία, αν έχουν διαπιστώσει ότι η χρήση του εκπαιδευτικού ιστολογίου από τους/τις μαθητές/τριες συνεπικουρεί στη μάθηση, αν εντοπίζουν κάποια επίδραση της χρήσης του ιστολογίου στην επικοινωνία των μελών της σχολικής τάξης, αν παρατηρούν αλλαγές στις διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικού – μαθητών/τριών και των μαθητών/τριών μεταξύ τους με την εισαγωγή του ιστολογίου στην εκπαιδευτική πραγματικότητα, κατά πόσο επιδρά η συμμετοχή και η επικοινωνία μέσω ιστολογίου στην αυτοεκτίμηση των μαθητών/τριών, σε ποιο βαθμό επηρεάζει η ενασχόληση με το ιστολόγιο την αυτοαντίληψη των ίδιων των εκπαιδευτικών και συνεπώς τη λειτουργία τους μέσα στη σχολική αίθουσα. Στο ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο απάντησαν 338 εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας όσον αφορά τους τρόπους αξιοποίησης του εκπαιδευτικού ιστολογίου προκύπτει ότι από τους

αναφερόμενους στο ερωτηματολόγιο τρόπους αξιοποίησης του ιστολογίου προκρίνονται κυρίως η χρήση του για την ανάρτηση ανακοινώσεων, τη δημοσίευση εκπαιδευτικού υλικού, την ανάρτηση υλικού από τις σχολικές δραστηριότητες, τη δημοσίευση παιδαγωγικών και εκπαιδευτικών πρακτικών και την παρουσίαση εργασιών. Με μικρότερη συχνότητα, βέβαια, χρησιμοποιούνται όλοι οι αναφερόμενοι τρόποι αξιοποίησης και κάποιοι επιπλέον που δε συμπεριελήφθησαν στο ερωτηματολόγιο. Εμφανές είναι, ωστόσο, ότι το ιστολόγιο χρησιμοποιείται κυρίως ως εργαλείο δημοσιοποίησης και ανάρτησης υλικού και πολύ λιγότερο ως εργαλείο συνεργασίας και διάδρασης. Επιπλέον, οι έλληνες/ίδες εκπαιδευτικοί-διαχειριστές/τριες ιστολογίων είναι αρκετά επιφυλακτικοί/ές και διστακτικοί/ές να επιτρέψουν σε άλλους/ες να αναρτήσουν στο ιστολόγιό τους. Παρέχουν αυτή τη δυνατότητα με φειδώ σε συναδέλφους κυρίως και πολύ λιγότερο σε μαθητές/τριες, γονείς ή οποιονδήποτε άλλον επισκέπτη/τρια του ιστολογίου. Είναι λιγότερο επιφυλακτικοί/ές στο ζήτημα του σχολιασμού των αναρτήσεών τους. Επιτρέπουν το σχολιασμό σε οποιονδήποτε/οποιαδήποτε επισκέπτη/τρια, αλλά και σε συναδέλφους, μαθητές/τριες και γονείς. Οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν το ιστολόγιο και στην κατεύθυνση της επίτευξης και βελτίωσης της επικοινωνίας. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η προσπάθεια αυτή γίνεται με έμφαση κυρίως στην επικοινωνία με τους γονείς των μαθητών/τριών, ενώ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με έμφαση στην επικοινωνία με τους/τις ίδιους/ες τους/τις μαθητές/τριες ή τους/τις συναδέλφους των εκπαιδευτικών. Η παρακολούθηση επιμορφωτικών προγραμμάτων (Α' και Β' Επίπεδο επιμόρφωσης στις ΤΠΕ, Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης), ακόμη και με κυρίως αντικείμενο την παιδαγωγική αξιοποίηση των ΤΠΕ, δε διαφοροποιεί τους τρόπους με τους οποίους αξιοποιούν οι εκπαιδευτικοί το ιστολόγιο στην εκπαιδευτική πράξη.

Όσον αφορά στις παρατηρήσεις των εκπαιδευτικών από την αξιοποίηση του ιστολογίου, συντείνουν στο ότι υπάρχει θετική διαφοροποίηση στην επικοινωνία και στις διαπροσωπικές σχέσεις των μαθητών/τριών, καθώς θετική είναι η διαφοροποίηση που παρατηρούν στην επικοινωνία των μαθητών/τριών μεταξύ τους, στη συμμετοχή των συνεσταλμένων μαθητών/τριών και στις διαπροσωπικές σχέσεις των μαθητών/τριών με τους/τις εκπαιδευτικούς και με τους/τις συμμαθητές/τριές τους.

Τέλος, αναφορικά με την αποτίμηση του ιστολογίου ως εκπαιδευτικού εργαλείου, οι εκπαιδευτικοί εκτιμούν ότι το εκπαιδευτικό ιστολόγιο συμβάλλει στον εμπλουτισμό και τη διευκόλυνση του εκπαιδευτικού έργου, βοηθά τους/τις μαθητές/τριες να κατανοούν έννοιες, να κατακτούν τη γνώση και να καλλιεργούν τις δεξιότητες σκέψης, προωθεί τη διάδραση μέσα στη σχολική κοινότητα, ενώ παράλληλα συμβάλλει σε μία περισσότερο μαθητοκεντρική προσέγγιση. Το εκπαιδευτικό ιστολόγιο συμβάλλει, επίσης, στην προσπάθεια να μην αποκλείονται και περιθωριοποιούνται ευαίσθητες ομάδες του μαθητικού πληθυσμού. Μπορεί κατά συνέπεια να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο πρακτικών «μη αποκλεισμού». Η συμμετοχή στο εκπαιδευτικό ιστολόγιο ενισχύει, ακόμη, την αυτοεκτίμηση των μαθητών/τριών και επιδρά θετικά στην αυτοαντίληψη των

εκπαιδευτικών. Θετικά συμβάλλει, σύμφωνα με τους διαχειριστές/τριες εκπαιδευτικών ιστολογίων, το εκπαιδευτικό ιστολόγιο και στο επίπεδο της συνεργασίας των εκπαιδευτικών μεταξύ τους, ενώ και η επικοινωνία με τους γονείς προωθείται μέσω του εκπαιδευτικού ιστολογίου.

Συνοψίζοντας, το εκπαιδευτικό ιστολόγιο είναι ένα ακόμη εργαλείο στη διάθεση του εκπαιδευτικού κόσμου και, όπως κάθε εργαλείο, Web 2.0, αλλά και κάθε εργαλείο γενικά, δεν είναι αφ'εαυτού «καλό» ή «κακό», «αποτελεσματικό» ή «αναποτελεσματικό». Η αξιοποίησή του είναι αυτή που θα του προσδώσει κάποιον από τους προαναφερθέντες χαρακτηρισμούς και θα αναδείξει ή δε θα αναδείξει τη χρησιμότητά του. Η ύπαρξη των αναγκαίων προϋποθέσεων, η κατάλληλη προετοιμασία και υποστήριξη του εκπαιδευτικού προσωπικού μπορούν να δώσουν χώρο στην παιδαγωγική αξιοποίηση του εκπαιδευτικού ιστολογίου και αυτό με τη σειρά του να συμβάλει στην προσπάθεια αναμόρφωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στην προώθηση της συνεργασίας και της διάδρασης. Σε διαφορετική περίπτωση, το ιστολόγιο απλώς θα ενσωματωθεί στις ήδη υπάρχουσες συνθήκες, αποτελώντας μία ακόμη επιλογή για την αναπαραγωγή τους (Μιτιντζή, 2017).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Τα εργαλεία Web 2.0 μεταβάλλουν τον/τη χρήστη/τρια του διαδικτύου σε συμμετοχο και συνδιαμορφωτή/τρια του περιεχομένου του. Η έννοια του διαμοιρασμού της πληροφορίας, αλλάζει τα δεδομένα της επικοινωνίας και αναδεικνύει τη σημασία των δικτύων συνεργασίας. Τα εργαλεία της Κοινωνικής Πληροφορικής (Web 2.0) προσφέρονται για παιδαγωγική αξιοποίηση και γνωρίζουν αυξανόμενη αποδοχή από τους/τις εκπαιδευτικούς που τα εισάγουν όλο και πιο συχνά στην εκπαιδευτική πράξη. Διαθέτουν χαρακτηριστικά συνεργατικά και διαδραστικά και μπορούν να συμβάλουν στην προώθηση της κατανόησης και της μάθησης, στη βελτίωση των επιδόσεων των μαθητών, στη βελτίωση της επικοινωνίας και των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας, στην προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των μαθητών/τριών, σε πρακτικές συμπερίληψης ευαίσθητων ομάδων/μαθητών/τριών, στην προώθηση μαθητοκεντρικών προσεγγίσεων. Στην ελληνική πραγματικότητα, ωστόσο, δεν αξιοποιούνται αρκετά τα διαδραστικά και συνεργατικά χαρακτηριστικά των εργαλείων Web. 2, κυρίως λόγω της ελλιπούς προετοιμασίας και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στην παιδαγωγική τους αξιοποίηση, όπως προκύπτει από σχετικές έρευνες (Μιτιντζή, 2017). Η επιτυχής ενσωμάτωση και παιδαγωγική αξιοποίηση της Κοινωνικής Πληροφορικής -όπως και των ΤΠΕ γενικότερα- στην ελληνική εκπαίδευση, κατά συνέπεια, προϋποθέτει κατάλληλη εκπαίδευση και επιμόρφωση του συνόλου του εκπαιδευτικού προσωπικού, καθώς ο εκπαιδευτικός κρίνεται καθοριστικός παράγοντας για το θέμα αυτό, περισσότερο από την ύπαρξη τεχνολογικού εξοπλισμού και υποδομών.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ανδριωτάκης, Μ. (2007). *Blog: Ειδήσεις απ' το δικό σου δωμάτιο*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Βαγγελάτος, Α., Φώσκολος, Φ., & Κομνηνός, Θ. (2010). Τα κοινωνικά δίκτυα στο σχολείο του σήμερα. In Α.Τζιμογιάννης (Ed.), *Πρακτικά 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου "Οι ΤΠΕ στην Εκπαίδευση"* (pp. 791–794). Κόρινθος: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Δεληγιάννη, Έ. (2012). *Δίκαιο και Επικοινωνία στα Ιστολόγια (Blogs) και στα Νέα Μέσα: Νομικά ζητήματα, ηθική δεοντολογία της δημοσιογραφίας των πολιτών*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κόμης, Β. (2004). *Εισαγωγή στις εκπαιδευτικές εφαρμογές των τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.
- Κούρτη, Ε. (2011). Μέσα κοινωνικής δικτύωσης και εκπαίδευση στα μέσα επικοινωνίας στο πλαίσιο των βασικών σπουδών των εκπαιδευτικών, 113–120. Retrieved from http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELOS_FOTO/VideoMuseums/VMBook_Gr/VM_GR_113-120_Kourti.pdf πρόσβαση 25/8/2014 (2012)
- Κουτσογιάννης, Δ. (2011). *Εφηβικές πρακτικές ψηφιακού γραμματισμού και ταυτότητες*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Μιτιντζή, Ε. (2017). *Η χρήση του ιστολογίου στην εκπαίδευση: απόψεις διαχειριστών - εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. Α.Π.Θ.
- Bruns, A. (2008). Chapter one: Introduction. In *Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond: From Production to Prodsusage*. New York: Peter Lang Publishing.
- Fitzerald, B., & O' Brien, D. (2007). Bloggers and the Law. In A. Bruns & J. Jacobs (Eds.), *Uses of Blogs*. New York: Peter Lang Publishing.
- Light, D., & Polin, D. K. (2010). *Integrating Web 2.0 tools into the classroom: Changing the culture of learning*. EDC Center for Children and Technology. Retrieved from <http://cct.edc.org/sites/cct.edc.org/files/publications/IntegratingWeb2.0.PDF>
- Morris, D. (2010). Are teachers technophobes? Investigating professional competency in the use of ICT to support teaching and learning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 4010–4015. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.632>
- Pérez, A. G. (2014). Characterization of Inclusive Practices in Schools with Education Technology. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 132, 357–363. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.322>
- Redecker, C., Ala-Mutka, K., Bacigalupo, M., Ferrari, A., & Punie, Y. (2009). *The Impact of Web 2. 0 Innovations on Education and Training in Europe. Education And Training*. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7390-0>
- Tzotzou, M. (2018). Integrating Web 2. 0 technologies into EFL learning in the Greek state-school context: A mixed-method study. *Research Papers in Language Teaching and Learning*, 9(February), 32–55. Retrieved from

<http://rpftl.eap.gr>

Vrasidas, C., & Veletsianos, G. (2010). Theoretical Foundations of Social Computing and Virtual Communities. In P. & C. S. A. Zaphiris (Ed.), *Social Computing & Virtual Communities* (pp. 1–20). CRC Press.